

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

©2019 СOTНІКОВА Ю. В., СТЕПАНОВА Е. Р.

УДК 331.91

JEL: J16

Сотнікова Ю. В., Степанова Е. Р. Проблема забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті євроінтеграції

У статті проаналізовано особливості врегулювання питань гендерної дискримінації такими міжнародними організаціями, як ООН, ЮНЕСКО, МОП. Проаналізовано нормативно-правову базу досягнення гендерної рівності в Україні. Виявлено відповідність вітчизняного законодавства міжнародним нормам у сфері гендерної рівності. На основі наведених статистичних даних виявлено необхідність посилення контролю за дотриманням гендерного законодавства в контексті європейської інтеграції України. Висвітлено основні напрямки вирішення гендерних питань у Рамковій Програмі Партнерства, а саме: «Стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість»; «Рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту»; «Демократичне врядування, верховенство права і громадська участь»; «Безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Східну Україну».

Ключові слова: гендерна рівність, міжнародні організації, нормативна база, європейська інтеграція, право на працю.

DOI:

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 9.

Сотнікова Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та соціальних наук, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Sotnikova_Yuliia@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9058-7746>

Степанова Ека Рамівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та соціальних наук, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Eka.stepanova@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3101-5876>

УДК 331.91

JEL: J16

Сотнікова Ю. В., Степанова Э. Р. Проблема обеспечения гендерного равенства в Украине в контексте евроинтеграции

В статье проанализированы особенности урегулирования вопросов гендерной дискриминации такими международными организациями, как ООН, ЮНЕСКО, МОТ. Проанализирована нормативно-правовая база достижения гендерного равенства в Украине. Вывявлено соответствие отечественного законодательства международным нормам в области гендерного равенства. На основе приведенных статистических данных выявлена необходимость усиления контроля за соблюдением гендерного законодательства в контексте европейской интеграции Украины. Освещены основные направления решения гендерных вопросов в Рамочной Программе партнерства, а именно: «Устойчивый экономический рост, окружающая среда и занятость»; «Равный доступ к качественным и инклюзивным услугам и социальной защите»; «Демократическое управление, верховенство права и общественное участие»; «Безопасность граждан, социальное единство и восстановление с особым акцентом на Восточную Украину».

Ключевые слова: гендерное равенство, международные организации, нормативная база, Европейская интеграция, право на труд.

Рис.: 3. Табл.: 2. Библ.: 9.

Сотнікова Юлія Володимирівна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и социальных наук, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: Sotnikova_Yuliia@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9058-7746>

Степанова Ека Раминовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и социальных наук, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (просп. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: Eka.stepanova@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3101-5876>

UDC 331.91

JEL: J16

Sotnikova Yu. V., Stepanova E. R. The Problem of Gender Equality Provision in Ukraine in the Context of European Integration

The article analyzes peculiarities of the settlement of issues of gender discrimination by the international organizations, such as UNO, UNESCO, ILO. The normative-legal base for achievement of gender equality in Ukraine is analyzed. The conformity of the national legislation with international norms in the field of gender equality is identified. On the basis of the provided statistics the necessity of strengthening of control over observance of gender legislation in the context of the European integration of Ukraine is identified. The following main directions of gender issues in the Partnership Framework Program are highlighted: «Sustainable economic growth, environment and employment»; «Equal access to quality inclusive services and social protection»; «Democratic governance, rule of law and public participation»; «Security of citizens, social unity and restitution with special emphasis on Eastern Ukraine».

Keywords: gender equality, international organizations, normative framework, European integration, right to work.

Fig.: 3. Tabl.: 2. Bibl.: 9.

Sotnikova Yuliia V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Social Sciences, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Sotnikova_Yuliia@i.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9058-7746>

Stepanova Eka R. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Social Sciences, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Eka.stepanova@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3101-5876>

Проблеми гендерної рівності стали актуальними та набула поширення останні 20 років у розвинутих країнах Європи та світу. Забезпечення рівності в суспільстві стало першочерговим завданням для політичних інституцій та урядів багатьох держав. На міжнародному рівні почав формуватися нормативно-правовий базис щодо гендерного підходу в різних сферах діяльності.

Однак, незважаючи на зусилля міжнародної спільноти, для більшості жінок у різних країнах, у тому числі й в Україні, актуальність проблем гендерної нерівності не зменшується, а, навпаки, навіть підсилюється, особливо у сфері працевлаштування. Це проявляється в тому, що чимало жінок працюють на низькооплачуваних посадах, не займають керівні посади та не мають доступу до прийняття політичних та управлінських рішень.

Україна впевнено стоїть на шляху інтеграції до європейської спільноти, що робить проблеми гендерної нерівності особливо актуальними, особливо з огляду на те, що дискримінація відчутна для українських жінок навіть у сучасному суспільстві. Це проявляється в тому, що більшість українських жінок (80%) зайняті у 25 спеціальностях з більш ніж 400, що існують в Україні. Крім того, досить цікавим є факт того, на яких саме видах робіт найчастіше зайняті жінки, – це такі професії, як бібліотекар, клерк, секретар, вчитель, медичний працівник молодшого рангу, соціальний працівник. Але саме ці професії є низькооплачуваними та не мають значних перспектив кар'єрного зростання [1; 3].

Найвищий рівень зайнятості – серед жінок у віці від 30 до 49 років: 86% чисельності всіх жінок цього віку. Молодші жінки сильніше пов'язані з виконанням сімейних обов'язків, народженням дітей і доглядом за ними, що нерідко змушує залишати роботу. Поняття «безробіття з жіночим обличчям» стало в даний час поширеним в Україні. Характерна риса в питаннях вибору роботи – гендерна сегрегація професій на «чоловічі» та «жіночі» [1].

Усе це актуалізує висвітлення проблем гендерної нерівності в нашій країні, дослідженню яких присвятили свої роботи ряд вітчизняних науковців, а саме: Г. Герасименко, К. Максименко, К. Арданян, Т. Буличова, О. Кисельова, О. Хмелевська, О. Макарова, Л. Кобилянська, О. Сулова, І. Сенік, В. Кушакова, Н. Лавриненко, О. Вілкова, І. Демченко.

Метою статті є аналіз вирішення проблем гендерної нерівності в країнах Європи та України.

Останніми роками Україна впевнено крокує шляхом інтеграції до Європейського Союзу, що приводить до необхідності приведення у відповідність міжнародним нормам вітчизняного законодавства. Аналіз міжнародної нормативно-правової бази дозволяє дійти висновку про те, що основним завданням країн у питаннях гендерної рівності є забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків та жі-

нок у всіх сферах життя – політичному, соціальному, економічному (табл. 1). Саме тому основним завданням міжнародних інститутів у цьому контексті є забезпечення впровадження питань гендерної рівності в усі програми, стандарти, норми та нормативи, що реалізуються цими інститутами [2]. Отже, доцільно провести аналіз тих організацій, що реалізують політику гендерної рівності на міжнародному рівні.

Україна, як усі цивілізовані держави, також активно проводить гендерну політику, в основі якої лежать загальновизнані міжнародні норми, зафіксовані, зокрема, в Загальній декларації прав людини, Конвенції про політичні права жінок, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та інших документах. Україна поділяє принципи ООН і розуміння гендерної рівності як необхідної умови досягнення сталого розвитку країни, створення умов для всебічного розвитку людського потенціалу [2].

Право на працю та рівні можливості жінок та чоловіків гарантується Конституцією України. Для одних можливостей працевлаштування – це шанс проявити свої навички та якості в обмін за належну винагороду, для інших – необхідність та єдина можливість не залишитися за межею бідності.

Для працюючої жінки її робота – це крок до фінансової незалежності. Разом із заробітною платою (відсотками від угоди, прибутком від продажу або бізнесу) формується фінансова незалежність, мотивація, адекватна самооцінка та, як результат, – самореалізація. Остання, як відомо, в піраміді людських потреб А. Маслоу займає найвищу сходинку.

Але, на жаль, статистика не така позитивна. З огляду на те, що наша країна підписала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації відносно жінок, на сучасному ринку праці досі присутнє таке поняття, як «скляна стеля» та гендерна нерівність у процесі нарахування заробітної плати: в середньому заробітна плата чоловіків на 20% вища, ніж у жінок, які обіймають ту ж саму посаду (рис. 1). Про це свідчать дані, структуровані сайтом Інфографіка, за даними Держкомстату України.

При цьому, відсоток жінок становить більшу частину населення України – 58%, а частка їх представництва у Верховній Раді України складає 12,1%, у Кабінеті Міністрів України – 12,5%, робота на вищих державних рівнях на керівних посадах – 16,7%. Відсоток жінок серед військовослужбовців – 8,5%, серед офіцерів – 5,3%, серед солдатів і сержантів – 9,4%. Частка жінок на українському ринку праці у 2018 р. складала 55,7%. Це низький показник у порівнянні із чоловіками – 69,0%. Гендерна нерівність в оплаті праці складала 25% у 2017 р. У 2018 р цей показник досяг позначки у 21% [3; 5].

Щодо виконання ключових міжнародних зобов'язань, то Україна ратифікувала ряд конвенцій та НПА стосовно забезпечення гендерної рівності,

Вирішення проблеми гендерної нерівності в діяльності міжнародних соціальних інститутів

Соціальний інститут	Шляхи вирішення проблеми гендерної нерівності
Рада Європи	Реалізація спеціальної політики та заходів у важливих сферах для покращення становища жінок із метою наближення до гендерної рівності
	Сприяння, моніторинг, координація та оцінювання процесу гендерної рівності в усіх стратегіях та програмах діяльності Ради Європи
	Організація (реорганізація) вдосконалення, розробка та оцінювання політичних процесів з метою включення концепції гендерної рівності до всіх стратегій на всіх рівнях та етапах за участю суб'єктів, які зазвичай залучені до процесу прийняття політичних рішень
Міжнародна організація праці (МОП)	Право на працю мають всі співробітники (всіх, хто задіяні в сучасних трудових відносинах, самозайняті, тимчасові працівники)
	Жінки мають право на працю, зокрема працею вважається зайнятість у сферах догляду та у приватних домогосподарствах
	Сприяння рівності на робочому місці жінок та чоловіків, зокрема ліквідація явища «скляна скеля» та усунення гендерної нерівності в процесі виплат заробітної плати
	Розв'язання проблем материнства та репродуктивної ролі жінок та їх однакове застосування до чоловіків і до жінок
ЮНЕСКО	Сприяє гендерній рівності в національному законодавстві, політиці та освіті
	Здійснює моніторинг прогресу та результатів за допомогою збору та аналізу даних у галузі освіти з урахуванням ознаки статі
	Проводить моніторинг нормативно-правових актів, що відносяться до гендерної рівності
	Допомагає країнам розвивати потенціал у галузі планування освіти та навчати педагогів і викладачів гендерноорієнтованим підходам до викладання і навчання
	Заохочує освіту жінок у рамках таких інноваційних проектів, як Глобальне партнерство в інтересах освіти дівчат і жінок, а також «Краще життя, краще майбутнє»
	Забезпечує доступ жінок до розробки освітніх програм, які враховують гендерні особливості, і навчальних матеріалів, в яких відсутня дискримінація
	Допомагає країнам у боротьбі з гендерним насильством у навчальних закладах, яке перешкоджає навчанню
	Співпрацює з партнерами в проведенні інформаційно-роз'яснювальної роботи в підтримку освіти жінок та гендерної рівності на світовому, регіональному та національному рівнях
	Здійснює співробітництво в галузі дослідження політики, яке має за мету поліпшити розуміння гендерних бар'єрів на шляху до рівності, а також розширити і зміцнити досвід і базу знань у цій сфері
Гендерна тематична група ООН	Здійснює підтримку щодо реалізації спільних зусиль інституцій ООН для оптимізації та прискорення розгляду гендерних питань на засіданнях та в постановках діяльності інституцій ООН та роботи координаційних механізмів, зокрема через Рамкову Програму Партнерства, приділяючи особливу увагу найбільш актуальним проблемам гендерної нерівності

Джерело: складено за [4; 5].

прийняла Цілі Сталого Розвитку, приєдналася до Пекінської Декларації та Платформи Дій та ратифікувала ключові договори з прав людини, разом із Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, і Факультативний Протокол.

У 2014 р. було підписано Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС, яка гарантує рівні можливості

для жінок та чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки, у суспільстві та процесі прийняття рішень. Проте статистичні дані засвідчують те, що Україна знаходиться тільки на шляху формування гендерної рівності чоловіків і жінок, особливо в питаннях працевлаштування (рис. 2) та прийнятті рішень (рис. 3) [9].

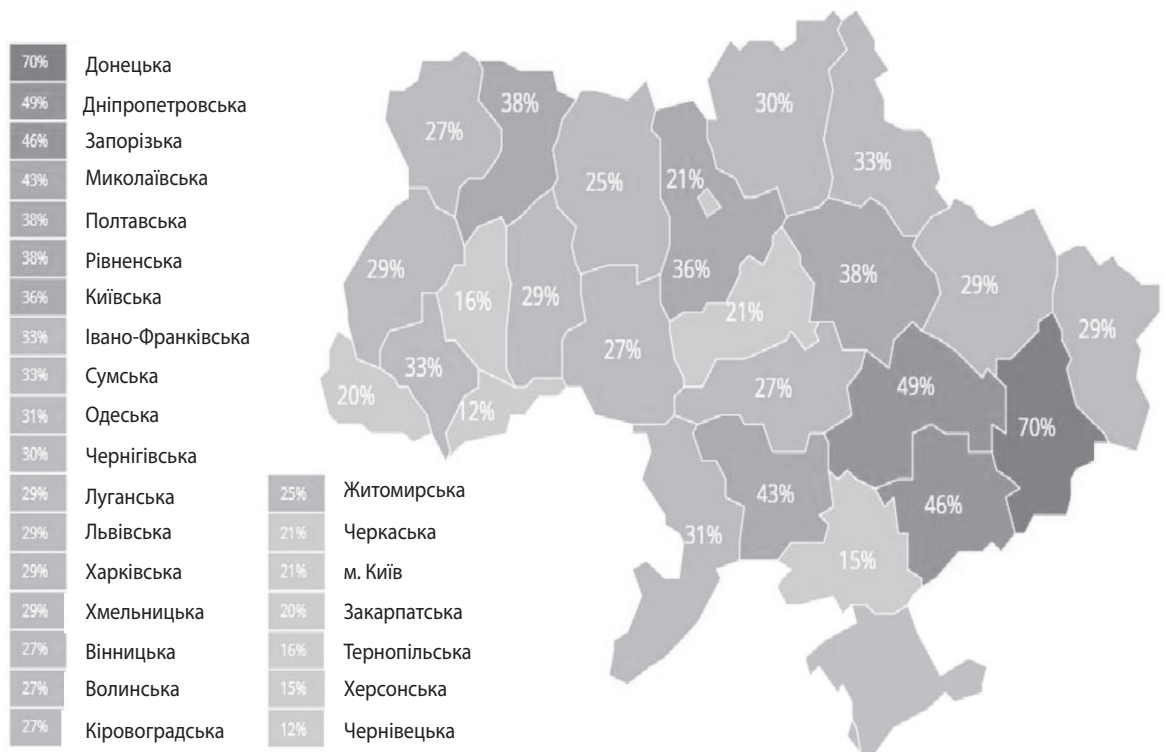

Рис. 1. Відсоток перевищення заробітної плати чоловіків порівняно з жінками за регіонами України у 2015 р. [9]

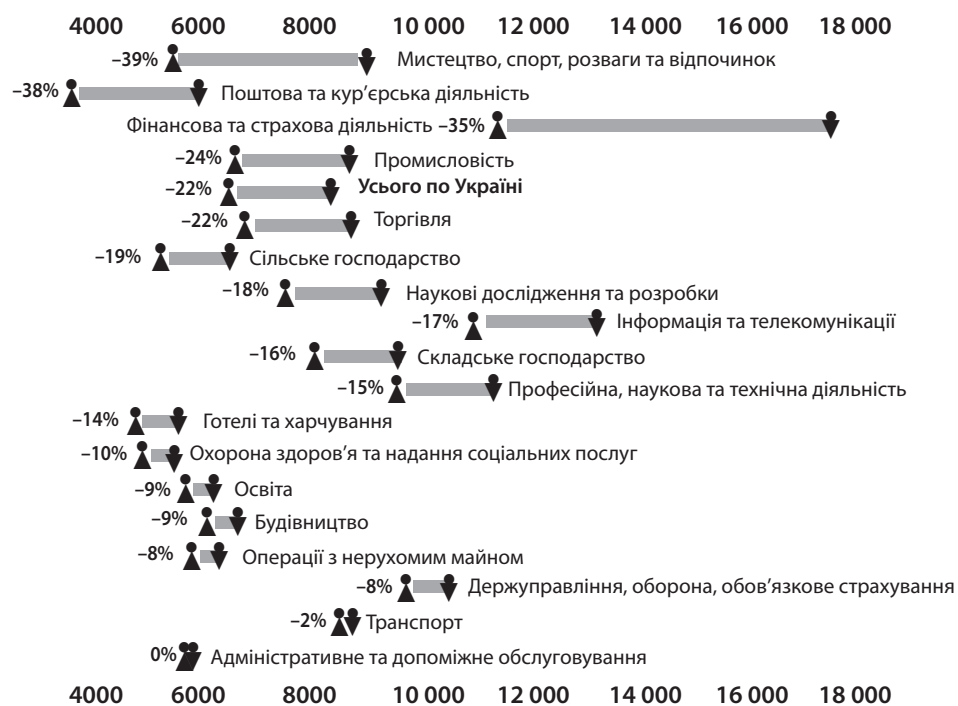

Рис. 2. Різниця в оплаті праці чоловіків і жінок в Україні за галузями у 2015 р. [9]

Дані сайту Інфографіка засвідчують те, що різниця в оплаті праці чоловіків та жінок варіюється в середньому на 20% на користь чоловіків. Особливо відчутно такі тенденції спостерігаються в таких видах економічної діяльності, як: мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (39%); поштова та кур'єрська діяльність (38%); фінансова та страхова діяльність (35%).

Найменший розбіг спостерігається в таких сферах, як адміністративне та допоміжне обслуговування (0%) [9].

За даними того ж сайту, представленість жінок у політичній сфері в різних регіонах України теж не можна назвати значною – їх лише майже 20 відсотків від загальної чисельності працюючих в обласних

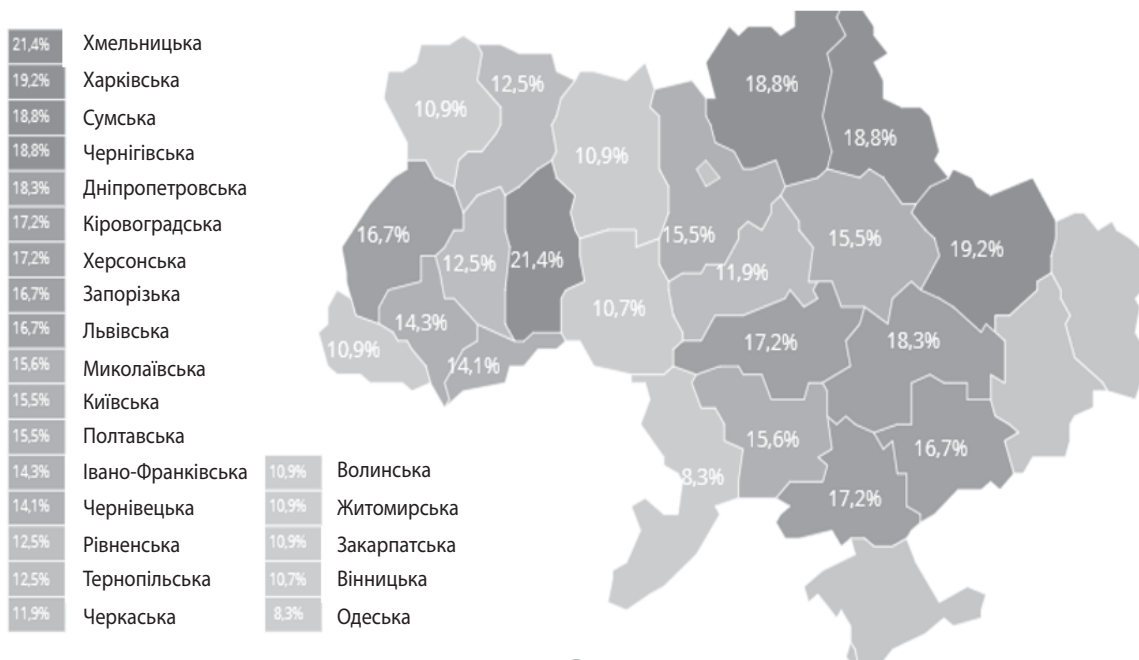

Рис. 3. Представленість жінок в обласних радах в Україні у 2015 р. [9]

радах, і тільки в таких регіонах, як Хмельницька, Харківська, Сумська, Дніпропетровська області [9]. Водночас, за вимогами Євросоюзу, представленість жінок та чоловіків повинна бути однаковою – 50/50.

У 2018 р. було прийнято Державну соціальну програму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [8], яка буде спрямована на зміцнення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності з комплексним та оптимізованим підходом до подолання інституційних обмежень у сфері гендерної політики. У рамках вирішення питань щодо гендерної рівності до законодавчої бази України входять Стратегія та План дій у сфері прав людини, які було прийнята у 2015 р. і метою яких є гарантія рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах життя.

У 2016 р. Урядом України було прийнято Національний план дій з питань виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325. Це є важливим кроком у напрямку реалізації положення «Жінки. Мир. Безпека» в Україні, особливо в сучасних трансформаційних умовах. Зокрема, у 2017 р. Україною, після проведення гучної соціальної кампанії, було внесено певні поправки до законодавства стосовно протидії та попередженню домашнього насильства. Дана соціальна кампанія повністю відповідає вимогам положень Конвенції Ради Європи про запобігання жіночого та домашнього насильства та запроваджує активну боротьбу з цими явищами. На жаль, ця конвенція в Україні досі не була ратифікована [7].

Щодо представництва ООН в Україні, то його основні функції полягають у підтримці уряду, парламенту та громадянського суспільства в процесі забез-

печення політичної, соціальної та економічної участі та рівності жінок, розширення повноважень жінок та, в певних випадках, чоловіків і зміцнення їх ролі в процесі реалізації національних реформ. Представництво сприяє дотриманню Україною своїх зобов'язань за міжнародними угодами, а також досягненню Цілей Сталого Розвитку до 2030 року.

Розглянемо більш детально порядок денний зі Сталого Розвитку 2030. Згідно з даним документом визначено, що права людини відіграють основну роль у розвитку суспільства, а гендерна рівність є необхідною умовою досягнення Цілей Сталого Розвитку, які ставлять за прерогативу вирішення проблем нерівності та дискримінації. Порядок денний Сталого Розвитку 2030 використовує подвійний підхід для популяризації гендерної рівності та розширення прав і повноважень жінок, визначає це як самостійну ціль, а також встановлює індикатори з гендерної рівності, які включені до всіх інших цілей із метою моніторити та комбінувати дані, які є заздалегідь систематизовані та структуровані за статтю та віком.

Кожна країна, яка приймає цілі та стандарти, встановлені стандартами ООН, мають звітувати перед головною організацією щодо досягнення стратегічних цілей, зокрема особливу увагу приділяють гендерним питанням і питанням соціального захисту населення.

Наша держава наразі є членом гендерної тематичної групи ООН, основною метою якої є підтримка та підсилення всебічної координації гендерних питань. Вона виступає платформою для всіх агенцій, фондів, інституцій та програм ООН, є основним постачальником інформації та являє собою масив до-

свіду стосовно вирішення основних гендерних проблем. Тематична група активно працює для впровадження засад ефективного та плідного партнерства та чотирьохстороннього діалогу між ООН, Урядом, Парламентом і громадянським суспільством в основних напрямках гендерної рівності та прав жінок і чоловіків в Україні.

Тематична група ООН виступає механізмом координації, метою якого є покращення ефективності діяльності системи ООН у спектрі питань гендерної рівності, які будуть реалізовані через надання технічної та технологічної підтримки, експертизи гендерної інтеграції та координації питань, пов'язаних з плануванням і кооперацією між Урядом України та ООН. Гендерна тематична група підтримує та координує спільні зусилля інституцій та суб-організацій ООН для прискорення процедури включення гендерних питань до розгляду та обговорення (а в подальшому – імплементації) всієї діяльності системи ООН та роботи її координаційних механізмів, приділяючи особливу увагу найбільш гострим. Розглянемо декілька з них (табл. 2).

Попри існуючу нормативно-правову базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень та можливостей жінок, Україна досі має певні складнощі із реалізацією питань гендерної координації та реалізації в рамках відповідної політичної реформи.

Результати дослідження, яке було проведено Міністерством соціальної політики України при підтримці Фонду народонаселення ООН, свідчать про таке [6]:

– 69% українських чоловіків вважають, що найважливішою роллю жінки в родині є ведення домашнього господарства та приготування їжі;

- ✦ 67% українців вважають, що саме чоловік має вирішальне слово в родині;
- ✦ 33% вважають, що саме їх роль, як батька, забезпечити власних дітей усім необхідним.

Отже, українське законодавство, є переважно гендерно нейтральним, тобто таким, що не містить негативних дискримінаційних положень щодо жінок або чоловіків, передбачає всі основні види рівності та соціального захисту. Крім того, останніми роками, через прагнення України повноцінно інтегруватися в європейську спільноту, зокрема набути членство в ЄС, відбувається інтенсивна «європеїзація» вітчизняного законодавства, що полягає у приведенні його у відповідність до норм і стандартів Євросоюзу та їх практичному втіленні.

Однак успішність держави залежить не лише від існуючих законодавчих норм, але й від правозастосовчої практики, тобто реального гарантування та виконання прав, закріплених у нормативно-правових актах, у т. ч. ратифікованих державою. Вітчизняна практика, на жаль, свідчить про неповне виконання державою її зобов'язань. Внаслідок слабого правозастосування, зокрема притягнення порушників антидискримінаційного законодавства до відповідальності, значна частина законодавчих норм, спрямованих на подолання гендерних диспропорцій та вирівнювання становища жінок і чоловіків у тих сферах, де присутня дискримінація, не сприяють її подоланню. ■

Таблиця 2

Питання та напрямки гендерної рівності в рамках діяльності ООН

Напрямок	Назва (згідно з документами ООН)	Сутність (виявлення проблематики)
Напрямок I	Стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість	Зменшення гендерного розриву в оплаті праці
		Гідні умови праці для жінок та чоловіків
		Рівний розподіл домашніх обов'язків
		Декретна відпустка для татусів тощо
Напрямок II	Рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту	Розгляд і моніторинг гендерних аспектів епідемії ВІЛ
		Подолання шкідливих соціальних норм, ставлень, стереотипів та фіксація антигендерних проявів у суспільстві
Напрямок III	Демократичне врядування, верховенство права і громадська участь	Гендерні аспекти під час реалізації національних реформ
		Низький рівень присутності жінок на всіх рівнях реалізації влади
		Введення та імплементація гендерних квот
		Усунення дискримінаційних положень в українському законодавстві тощо
Напрямок IV	Безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Східну Україну	Проблема гендерно обумовленого насильства
		Сексуальне насильство

Джерело: складено за [5; 7].

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Назарова Г. В., Гончарова С.Ю., Сотнікова Ю. В.** Аграмакова Н. В. Соціальна економіка : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 275 с.
- 2.** Гендерна рівність і розвиток: погляд в контексті Європейської стратегії України. URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>
- 3.** Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
- 4.** Конвенція о ликвидации всех форм дискриминаций в отношении женщин. URL: <http://www.un.org/>
- 5.** Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. Київ : ПРООН, 2010. 35 с.
- 6.** Представництво ООН в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/>
- 7. Шевченко Л. О., Кобикова Ю. В.** Гендер у психологічних та соціальних дослідженнях : навч. посіб. Київ, 2016. 148 с.
- 8.** «Державна соціальна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п>
- 9.** Женщина в Украине: откуда берется гендерное неравенство? URL: https://update.com.ua/istorii_tag924/zhenshchina-v-ukraine/

REFERENCES

- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrain. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- “Henderna rivnist i rozvytok: pohliad v konteksti Yevropeiskoi stratehii Ukrainy” [Gender equality and development: a view in the context of the European strategy of Ukraine]. <http://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>
- “Konventsiya o likvidatsii vseh form diskriminatsiy v otnoshenii zhenshchin” [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women]. <http://www.un.org/> [Legal Act of Ukraine] (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п>
- Nazarova, H. V. et al. *Sotsialna ekonomika* [Social economy]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 2018.
- Orhanizatsiini ta pravovi elementy instytutsiinoho mekhanizmu zabezpechennia gendernoi rivnosti* [Organizational and legal elements of the institutional mechanism for ensuring gender equality]. Kyiv: PROON, 2010.
- “Predstavnytstvo OON v Ukraini” [United Nations Office in Ukraine]. <http://www.un.org.ua/>
- Shevchenko, L. O., and Kobikova, Yu. V. *Hender u psykholohichnykh ta sotsialnykh doslidzhenniakh* [Gender in psychological and social research]. Kyiv, 2016.
- “Zhenshchina v Ukraine: otkuda beretsya gendernoye neravenstvo?” [Woman in Ukraine: Where does gender inequality come from?]. https://update.com.ua/istorii_tag924/zhenshchina-v-ukraine/